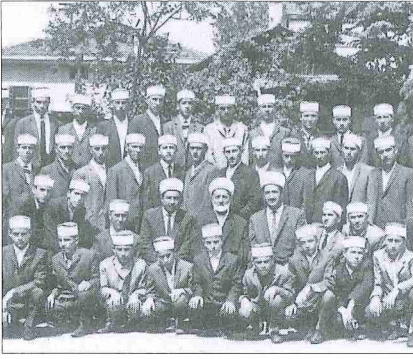

Hasan Şen öğrencileriyle

san Efendi İstiklâl Harbi madalyası sahibiydi. Gazilik maaşını Kur'an kursunda okuyan öğrencilere harcar, onların ihtiyaçlarını temin ederdi. Tasavvufa da meyilliydi. Erbilli Esad Efendi'nin halifelerinden Bolulu Hacı Muhiddin Efendi ve Ramazanoğlu Mahmut Sami Efendi ile yakın dostluğu vardı. Türkiye'de ilk defa bir ilçe merkezinde açılan Düzce İmam Hatip Lisesi'nin (1962) yaptırma ve yaşatma derneğinde görev almış, burada önemli hizmetler ifa etmiştir. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Düzce Müftülüğü tarafından 10 Ekim 2009 tarihinde Düzceli Hâfız Hasan Şen Anısına IV. Kur'an ve Kıraat Sempozyumu düzenlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

DİB Arşivi'ndeki özlük dosyası, nr. 638 (madenin yazımında ayrıca Hasan Şen'in kendisi, arkadaşları ve öğrencilerinden alınan bilgilerden de faydalanılmıştır).

KÂMİL UĞUR BİTEMİR

ŞENEBÛZÎ (الشنبوذي)

Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ahmed
b. İbrâhîm eş-Şenebûzî
(ö. 388/998)

Kıraat âlimi.

300 (912-13) yılında muhtemelen Bağdat'ta doğdu. Ebü'l-Hasan İbn Şenebûz'dan (Şennebûz olarak da hareketlenmiştir) okuduğu (bk. Dâvûdî, II, 57) ve uzun süre onunla birlikte bulunduğu için Gulâmü's-Şenebûzî (Şenebûzî'nin çocuğu veya hizmetçisi) lakabıyla ve Şenebûzî nisbesiyle anıldı (İbnü'l-Esîr, II, 211). İlim tahsili için seyahatlere çıktı. İbn Şenebûz, Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkânî, İbn Mücâhid, İbrâhîm b. Muhammed el-Mâveridî, İbn Mik-

sem el-Attâr, İbnü'l-Allâf, Muhammed b. Hasan en-Nakkâş, Muhammed b. Mûsâ ez-Zeynebî gibi âlimlerden kıraat öğrendi. Gerek tefsir gerekse kıraat ve ilelü'l-kırâât konularında şöhret kazandı. Kendisinden Ebû Ali Hasan b. Ali el-Ahvâzî, Ebû Tâhir Muhammed b. Yâsîn el-Halebî, Ebü'l-Alâ Muhammed b. Ali el-Vâsrî, Abdullâh b. Muhammed b. Mekki es-Sevvâk faydalandı. Hatîb el-Bağdâdî'nin kaydettiğine göre tefsir ve kıraate dair ezberinde şevâhid olarak 50.000 beyit bulunduğu dikkate alındığında (*Târîhu Bağdâd*, I, 272) şiir ve edebiyatla da ilgilendiği söylenebilir; ayrıca tefsir ve kıraat alanlarında çok iyi yetiştiği anlaşılar. Şenebûzî 13 Safer 388'-de (14 Şubat 998) vefat etti. Bu tarih 387 olarak da zikredilmiştir.

Şenebûzî'ye dair birbirinden farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Dârekutnî onun hakkında olumsuz sözler söylemiş, Ebü'l-Fazl Ubeydullah b. Ahmed es-Sayrafi kıraat ve tefsir alanlarında büyük bir âlim olduğunu belirtmiş, Ebû Amr ed-Dânî mükemmel bir üstat sayıldığını zikretmiş, Hatîb el-Bağdâdî rivayetleri konusunda eleştiriler bulunduğunu kaydetmiştir. İbnü'l-Esîr, geniş ilmi birikimine rağmen hadis konusunda zayıf olduğunu ileri sürerken Ebü'l-Alâ el-Hemedânî onu övmüş ve sıka bir âlim diye nitelemiştir. Kaynaklarda Şenebûzî'ye *el-İşâre fî talîfî'l-'ibâre*, *Kitâbü't-Tefsîr* (tamamlanmadığı belirtilmiştir) ve *Mâ hâlefe fîhi İbn Keşîr Ebâ 'Amr* adlı eserler nisbet edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, I, 271-272; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, II, 211-212; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVII, 173-174; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurra'* (Altıkulaç), II, 640-642; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 50-51; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, II, 54-57; Hikmet Beşîr Yâsîn, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-tû râşî'l-'Arabî*, Cide 1422, II, 282-283.

TAYYAR ALTIKULAÇ

ŞENFERÂ (الشنفری)

Sâbit (Amr) b. Mâlik eş-Şenferâ el-Ezdî
(ö. m. 525-550 arası)

Kendisine nisbet edilen
Lâmiyyetü'l-'Arab adlı
kasideyle tanınan Câhiliye şairi.

Milâdî 475 yılı civarında doğdu. Soyuları Kahtânîler'e dayanan Ezd (Benî Hâris b. Rebîa) kabilesinin Evâs b. Hacr (Gavs b. Evs) koluna mensuptur. Kaynakların çoğuna göre Şenferâ (kalın dudaklı) onun adı değil lakabıdır. Bazı eserlerde ismi diye zikredilen

Sâbit b. Câbir ve Amr b. Berrâk (el-Hemdânî) onun yağmacı arkadaşlarının adıdır. Tenin siyahlığı sebebiyle "ağribetü'l-'Arab"-dan ve "addâûn"-dan (en hızlı koşan Araplar) sayılan Şenferâ yaptıkları baskın, yağma ve çapul eylemlerini şiirlerinde dile getiren "saâlik" (haydutlar) şairlerindendir. Bu gruba katılmasıyla ilgili olarak kaynaklarda şu hikâyeye yer verilir: Şenferâ çok küçük yaşta ailesiyle birlikte Kays Aylân'dan Benî Şebâbe b. Fehm'e esir düşer. Ardından esir değişimi sonucu Ezd'in kollarından Benî Selâmân'a geçer. Burada yarı esir, yarı köle durumunda evinde büyüdüğü kimsenin (veya kabile ileri gelenlerinden birinin) kızına âşık olur. Kız tarafından reddildiği gibi kızın babası tarafından da ağır hakaretlere mâruz kalınca ilk efendileri Benî Şebâbe b. Fehm'e sığınır. Bunların, o zamana kadar bilmediği kendi nesebi hakkındaki gerçeği açıklamaları üzerine intikam almak için Benî Selâmân'dan 100 kişiyi öldürmeye yemin eder. Cınayetleri artınca kendi kabilesi (veya onu himaye eden kabile) tarafından kovulur ve saâlik grubuna katılarak kendisi gibi su'lûk ve hızlı koşucu olan kız kardeşinin oğlu Tebbeta Şerran (Sâbit b. Câbir) ve Amr b. Berrâk(a) gibi yağmacılarla birlikte baskınlar düzenler; çölde yaşayan kabileler arasında uzun zaman dehşet salar. Aralarında babasının katili Harâm b. Câbir es-Selâmânî'nin de bulunduğu doksan dokuz kişiyi öldürür. Şenferâ baskını yapar yapmaz koşarak çöle kaçar, peşine takılanlar da susuzluktan ölmek korkusuyla takip-ten vazgeçerdi. Bu sebeple "a'dâ mine's-Şenferâ" (Şenferâ'dan daha hızlı koşucu) sözü darbimesel olmuştur (Meydânî, II, 394-395). Şenferâ, Benî Selâmân'ın Gâmid kolundan üç kişi veya içlerinde babasının katili Harâm b. Câbir'in kardeşi olan hızlı koşuculardan Esîd (Üseyd) b. Câbir'in de yer aldığı bir grup tarafından Ebîde yakınındaki Nâsîf'ta (veya panayırıyla ünlü Hubâşe'de) bir su başında geceleyin pusuya düşürülür. Şenferâ karanlıkta ikisini okla yaralarsa da sonunda yakalanır ve uzun işkence-lerden sonra öldürülür. İşkence sırasında şiir söylemesi istenince söylediği, "Şiir nesheli zamanda söylenir" sözü darbimesel haline gelmiştir (İbn Kuteybe, I, 80; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, XXI, 119). Cesedinin teşhiri esnasında Selâmân'dan bir kişinin kafatasını tekmelemesiyle ayağına batan bir kemik parçasının ölümüne sebep olduğu, böylece öldürmeye yemin ettiği 100 kişinin tamamlandığı anlatılır. Şenferâ'nın günümüze ulaşan az miktardaki şiirleri

el-Mufaḍḍaliyyât (Mufaddal ed-Dabbî), *el-Ḥamâsetü'l-kübrâ* (Ebû Temmâm), *el-Emâlî* (Ebû Ali el-Kâfî), *Kitâbü'l-Eġânî* (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî), *Münthe'î'ta-leb* (İbn Meymûn) gibi eserlerde ve antolojilerde yer alır. Bu şiirler daha çok hamâse ve fahr türlerindedir.

Eserleri. 1. *Dîvân*. Asmaî (ö. 216/831) Şenferâ'nın divanını Mekke'de İmam Şâfiî'den okuduğuna göre şiirleri daha II. (VIII.) yüzyılın sonlarında toplanmış bulunuyordu. Nitekim Ebû Bekir es-Sûlî, III. yüzyılın ikinci yarısında Şenferâ'nın şiirlerinden meydana gelen bir mecmuanın mevcut olduğunu kaydeder (*Aḥbârü'l-Buḥtûrî*, s. 135). Nevbahtî, şairin Sa'leb tarafından rivayet edilen divanını ondan okuduğu gibi (Sezgin, II, 134) Bedreddin el-Aynî de eserini başvuru kaynakları arasında zikretmiştir. Şenferâ'nın şiirleri ilk defa Abdülazîz el-Meymenî tarafından *eṭ-Ṭarâ'ifü'l-ede-biyye* içinde eksik şekilde yayımlanmış (Kahire 1937, s. 31-42 [89 beyit]), Emîl Bedî' Ya'kûb divanın tam neşrini gerçekleştirmiş (Beyrut 1411/1991), eser *Dîvânü's-ş-a'âlik* içinde de yayımlanmıştır (Beyrut 1413/1992, s. 11-54). 2. *Lâmiyyetü'l-'Arab*. Kahramanlık duyguları ve mertlik ifadeleriyle dolu altmış sekiz beyitlik bir kaside olup Şenferâ'ya nisbet edilen şiirlerin en meşhurdur. Hz. Ömer'in, "Çocuklarınıza *Lâmiyyetü'l-'Arab*'i okutun, çünkü o çocuklara güzel ahlâkı öğretir" dediği rivayet edilmiştir (Fuâd Efrâm el-Bustânî, II, 112-113). Kaside filolojik değeri yanında Câhiliye devri bedevî yaşayışını, bedevîlerin düşünce hayatını, ahlâk prensiplerini, davranışlarını, saâlikü'l-'Arab'ın hayat tarzını tasvir etmesi bakımından büyük önem taşır. Ancak kasidenin Şenferâ'ya aidiyeti şüphelidir, çünkü en eski ediplerin eserlerinde yer almamaktadır. *Lâmiyyetü'l-'Arab*, İbn Kuteybe'nin *eş-Şî'r ve's-şu'arâ* adlı eserinde zikredilmediği gibi Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eġânî*'sinde şairin biyografisine ayrılan bölümde de (XXI, 118-128) ona herhangi bir işaret yoktur. Ebû Alî el-Kâfî *el-Emâlî*'sinde (I, 156) kasidenin Ebû Muhriz'in (Basralı dil âlimi Halef el-Ahmer, ö. 180/796 [?]) eseri olduğunu belirtir. Öte yandan Yâkût el-Hamevî'nin naklettiğine göre Ebû Ubeyde kasidenin yanlışlıkla Şenferâ'ya nisbet edildiğini söylemiştir. Kasidede Câhiliye dönemine ait yer ve kişi adlarının bulunmaması, diğer su'lûk şairlerine ait kasidelerin aksine uzun olması, aynı zaman diliminde veya Şenferâ'ya yakın dönemde yaşayan şair-

lere ait olduğu kabul edilen şiirlerde onun kasidesinde yer almayan bazı tabirlere yer verilmesi gibi hususlar şiirin otantikliği konusunda şüphe uyandırmıştır. Bu kuşku ya T. Nöldeke, F. Krenkow, F. Gabrieli, R. Blachère ve Yûsuf Huleyf gibi çağdaş âlimler de katılmıştır. Ancak kasidenin râvile-ri Kûfeli olduğundan, söz konusu şüpheyi ileri sürenlerin arasında Ebû Ubeyde ve İbn Düreyd gibi Basralı dilcilerin bulunmasından dolayı bu şüphe bazı araştırmacılar tarafından mektep taassubu şeklinde yorumlanmış ve kasidenin otantikliğinden şüphe edilmemiştir. G. Jacob ve C. Brockmann aynı kanaati belirtmiş, S. Stetkevych ise şiiri klasik kasideye geçiş sürecini temsil eden özgün bir eser olarak görmüştür (*The Mute Immortals Speak*, s. 125-126). İbn Ebû Tâhir Tayfûr (ö. 280/893), şiirin nisbet edildiği Halef el-Ahmer'in çağdaşı sika Uyeyne b. Abdurrahman el-Mühellebî'den naklen kasideye "müfred-benzersiz kasideler" arasında yer vermiştir (*el-Mensûr*, s. 69-79). Bu da son kanaati teyit ettiği gibi II. (VIII.) yüzyıl râvilerinin kasidenin Şenferâ'ya ait olduğunu bildiklerini göstermektedir. Ayrıca kasidede Şenferâ'nın adının iki yerde geçmesi, onun yaşadığı çöl ortamını ve özellikle Ezd kabilesinin bulunduğu Mekke'nin güneyi ile Yemen'in kuzeyindeki dağlar arasındaki yerleri tasvir etmesi, Şenferâ'nın kabilesi tarafından terkedilmesi ve yabancı hayvanlarla dost olması, duygu gerçekliği, tasvir inceliği, Câhiliye şiirlerinde görülen "mefâilün"ün "mefâilün"e dönüşmesi, klasik kaside dönemi öncesini gösteren ilk beytin mısralarının aynı kafiye (musarra') olması ve Hz. Ömer'in anılan sözü gibi hususlar kasidenin otantikliğini güçlendirmektedir. *Lâmiyyetü'l-'Arab*, zengin lügat malzemesi ve bedevî hayatını mükemmel şekilde tasvir etmesi bakımından Arap edipleri ve şarkiyatçılar tarafından yoğun ilgi görmüş, hakkında birçok şerh yazılmıştır. a) Müberred (Sa'leb'e de nisbet edilir), *Lâmiyyetü'l-'Arab* (Zemahşerî'ye ait şerhin [aş.bk.] hâşiyesinde, İstanbul 1300, s. 10-70). b) Sa'leb, *Şerhu Lâmiyyetü'l-'Arab*. c) Zemahşerî, *A'cebü'l-'aceb fi şerhi Lâmiyyetü'l-'Arab* (İstanbul 1300, s. 10-70). d) Ebû'l-Bekâ el-Ukberî, *Şerhu Lâmiyyetü'l-'Arab* (nşr. M. Hayr el-Hulvânî, Beyrut 1403/1983). e) İbn Zâkûr el-Mağribî, *Tefricü'l-küreb 'an kulûbi ehli'l-ede-b fi ma'rifeti Lâmiyyetü'l-'Arab* (Zemahşerî'nin şerhiyle birlikte, Kahire 1324, 1328). f) Atâullah b. Ah-

med el-Misrî, *Nihâyetü'l-'ereb fi şerhi Lâmiyyetü'l-'Arab* (Zemahşerî'nin şerhiyle birlikte, Kahire 1324, 1328; nşr. Abdullah M. İsâ Gazzâlî, Küveyt 1412/1992). Zemahşerî, Müberred, Ukberî, İbn Zâkûr el-Mağribî ve Atâullah b. Ahmed el-Misrî'nin şerhleri *Bulûġu'l-'ereb fi şerhi Lâmiyyetü'l-'Arab* adıyla bir arada basılmıştır (nşr. Muhammed Abdülhakîm el-Kâdî – Muhammed Abdürrâzık İrfân, Kahire 1989). Eserin İbn Düreyd, Hatîb et-Tebrîzî, İbn Mâlik et-Tâî gibi birçok müellif tarafından kaleme alınan şerhlerinin nüshaları çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır (Sezgin, II, 135-137). Kaside, İslâm dünyasında ilk baskısı İstanbul'da olmak üzere (Zemahşerî şerhiyle birlikte, 1300) Ebû's-Safâ er-Rıdvânî'nin tashih ve şerhiyle (Hindistan [?] 1304/1886), Muhammed Mahmûd eş-Şinkitî'nin şerhiyle (Kahire 1319, *el-Mu'allakâtü's-seb'a*, ek), Abdülhâdî et-Tâzî'nin açıklamalarıyla (Rabat 1953), Muhammed Bedî' Şerîf'in şerh ve tahkikiyle (Beyrut 1964, 1968) neşredilmiştir. Abdülmuîn el-Mellûhî ile (Dımaşk 1966, *el-Lâmiyyetân: Lâmiyyetü'l-'Arab, Lâmiyyetü'l-'Acem*) M. İbrâhim Hûr'un da (Dımaşk 1408/1987) neşirleri mevcuttur. Ayrıca Kahire (1324, 1328), Beyrut (1974) ve Tâif (1399/1979, *Mecmû'atü'r-resâ'ili'l-Kemâliyye* içinde) baskıları vardır. *Lâmiyyetü'l-'Arab*, Batı dünyasında da büyük ilgi görmüş, ilk defa Silvestre de Sacy tarafından Arapça metniyle birlikte Fransızca tercümesi yayımlanmış (Paris 1826), bunu F. Fresnel'in Fransızca'ya çevirisi izlemiştir (Paris 1834). Ayrıca Muhammed Udayme – Stefano Mangano tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir (Paris 1985). Eseri J. W. Redhouse, G. Hughes (1896), Suzanne Pinckney Stetkevych (1986) ve Michael A. Sells (1989) İngilizce'ye; F. Rückert (1846), E. Reuss (1853) ve Georg Jacob (1912, 1913, 1914, 1923) Almanca'ya; F. Bayraktareviç (1922) Sırpça-Hırvatça'ya; F. Gabrieli İtalyanca'ya çevirmiştir (1946). Yusuf Cemil Ararat (nşr. M. Sabri Sözeri, İstanbul 1962) ve M. Sadi Çöğenli – Nurettin Ceviz (*Lâmiyyetü'l-'Arab, Unvânü'l-Hikem, Lâmiyyetü'l-'Acem ve Tercümeleri*, Erzurum 2000, s. 9-34) tarafından Türkçe'ye yapılan çevirileri de Arapça metinleriyle birlikte basılmıştır. 3. *Tâ'iyye*. Şenferâ'nın önemli şiirlerinden olan otuz altı beyitlik kaside eski nâdir şiirleri bir araya getiren *el-Mufaḍḍaliyyât*'ta yer almaktadır (nşr. C. J. Lyall, I, 194-207). Şenferâ bu şiirinde, Benî Selâmân'-

dan, babasının katili Harâm b. Câbir'i öldürmekle övünür; fakat şiirin esas güzelliği sevgilisi Ümeyme'den bahsettiği nesib (gazel) kısmındadır (İngilizce'ye çevirisi için bk. Stetkevych, XVIII [1986], s. 371-373).

4. *Fâ'îyye*. Baskın öncesi gecenin tasvirini yapan ve silâhları anlatan bir kasidedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şenferâ, *Dîvân* (nşr. Emîl Bedî' Ya'kûb), Beyrut 1411/1991, neşredenin girişi, s. 9-23; Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaḍḍaliyyât* (nşr. C. J. Lyall), Oxford 1918, I, 194-207; Muhammed b. Habîb, *Es-mâ'ü'l-muḡtâlin* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn, *Ne-vâdirü'l-maḥtûṭât* içinde), Kahire 1373/1954, VI, 231-232; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-su'arâ*, I, 80; İbn Ebû Tâhir, *el-Mensûr ve'l-manẓûm* (nşr. Muhsin Gayyâz), Beyrut 1977, s. 69-79; Ebû Bekir es-Sûlî, *Aḥbârü'l-Buḥtûrî* (nşr. Sâlih el-Eşter), Dimaşk 1378/1958, s. 135; Ebû Ali el-Kâfî, *el-Emâli* (nşr. M. Abdülcevâd el-Asmaî), Beyrut, ts. (*Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye*), I, 156; III, 203-206; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eḡânî*, Beyrut 1414-15/1994, XXI, 118-128; Hatîb et-Tebrîzî, *Şerḥu'l-Mufaḍḍaliyyât* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1397/1977, I, 379-397; Meydânî, *Mcma'u'l-emşâl* (Ebû'l-Fazl), II, 394-395; İbnü's-Şecerî, *Muḥtârâtü'su'arâ'l-'Arab* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1399/1979, s. 92-125; Zemahşerî, *A'cebü'l-'aceb fi şerhi Lâmiyyeti'l-'Arab*, İstanbul 1300/1883; Ukberî, *Şerḥu Lâmiyyeti'l-'Arab* (nşr. M. Hayr el-Halvânî), Beyrut 1403/1983; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, III, 343-345; G. Jacob, *Aus Schanfarâs Dîwân*, Berlin 1914; a.mlf., *Schanfarâ-Studien*, München 1914-15, I-II; a.mlf., *Schanfarâs Lamîjat al-'Arab*, Hannover 1923; Serkis, *Mu'cem*, I, 111, 974; II, 1147-1148; Brockelmann, *GAL*, I, 16; *Suppl.*, I, 52-54; Nâsirüddin el-Esed, *Meşâdirü's-şi'rü'l-Câhili*, Kahire 1956, s. 452-461; Yûsuf Huleyf, *eş-Su'arâ'ü's-Şa'âlik fi'l-aşri'l-Câhili*, Kahire 1959, s. 328-336; M. Bedî' Şerîf, *Lâmiyyetü'l-'Arab ev neşidü's-şahrâ*, Beyrut 1964; Sezgin, *GAS*, II, 133-137; Fuâd Efrâm el-Bustânî, "eş-Şenferâ", *Silsiletü'r-revâ'i*, Beyrut, ts. (el-Matbaatü'l-katolikkiye), II, 112-113; Mahmûd Şükri el-Âlûsî, *Bulâḡu'l-ereb* (nşr. M. Behcet el-Eserî), Beyrut, ts. (*Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye*), III, 143-147; Abdülhalim Hîfî, *Lâmiyyetü'l-'Arab li's-Şenferâ*, Kahire 1981; a.mlf., *Şi'ru's-Şa'âlik*, Kahire 1987, s. 162-172, 179-181, 187-192; a.mlf., *eş-Şenferâ's-Su'lûk: Ḥayâtüh ve lâmiyyetüh*, Kahire 1989; M. A. Sells, *Desert Tracings*, Middletown 1989, s. 21-31; a.mlf., "Shanfarâ's Lâmiyya: A New Version", *al-'Arabî*, II/16, London 1983, s. 5-25; S. P. Stetkevych, *The Mute Immortals Speak*, Ithaca 1993, s. 119-157; a.mlf., "Archetype and Attribution in Early Arabic Poetry: al-Shanfarâ and the Lâmiyyat al-'Arab", *IJMES*, XVIII (1986), s. 361-390; F. Gabrieli, "Sull' autenticità della 'Lâmiyyat al-'Arab'", *RSO*, XV (1935), s. 358-361; a.mlf., "Ta'abbata Şarran, Şanfarâ, Ḥalaf al-Aḥmar", *Atti della Accademia Nazionale dei Lincei* (serie VIII), I, Roma 1946, s. 40-69; M. Sabri Sözeri, "Şenferâ ve Lâmiyyetü'l-'Arab", *İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1963, s. 3-9; F. Krenkow - [Nihad M. Çetin], "Şenferâ", *İA*, XI, 424-426; A. Arazi, "al-Şanfarâ", *EI*² (İng.), IX, 301-303.

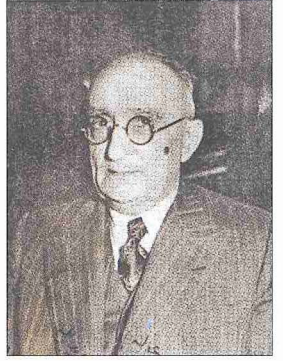
SÜLEYMAN TULÜCÜ

ŞENGEL, Ali Rıza (1879-1953)

Türk müzikisi bestekârı
ve hocası.

İstanbul'un Eyüp semtinde doğdu. Bu sebeple daha çok Eyyûbî Ali Rıza Bey diye tanındı. Babası son dönem zâkirbaşlarından, dinî eserler bestekârı Eğrikapılı Mehmed Efendi, annesi Emîr Buhârî Tekkesi şeyhi Mesud Efendi'nin kız kardeşi Zeynep Hanım'dır. Babasının evlerinde düzenlediği musikili toplantılarına katılarak küçük yaştan itibaren müsiği ortamında yetişti. On dört-on beş yaşlarında iken klasik eserleri icra edebilecek bir düzeye geldi. Ancak ciddi müsiği öğrenimine on sekiz yaşında Muallim İsmâil Hakkı Bey'in müsiği dershanesinde aldığı solfej ve nazariyat dersleriyle başladı. Ayrıca Ali Rıza Bey'in müsiği hayatında tekkelerin büyük etkisi oldu. Rifâiyye tarikatına intisabının yanı sıra dayılarını Emîr Buhârî Tekkesi şeyhi Mesud Efendi, Kâdirî şeyhi Râşid ve Remlî Dergâhı şeyhi Hâlis efendilerden öğrendiği eserlerle dinî müsiği repertuarını geliştirdi. Bu arada genç yaşta başladığı zâkirlik görevini pek çok tekkede zâkirbaşlıkla devam ettirdi ve son dönemde yetişmiş üstat nevenler arasına girdi. Sahneye ilk defa 1908 yılında Donanma Cemiyeti yararına verilen bir müsamerede hânenide olarak çıktı. 1914'te Mehterhâne-i Hâkânî'de mehterbaşı sıfatıyla görevlendirildi. Müsiği-i Osmânî Cemiyeti'nin Eyüp şubesinde hocalık yaptı. İstanbul ve Ankara radyolarında bazı görevlerde bulundu. Bir süre İstanbul Türk Müziği Yüksek Sanatkârları Cemiyeti İcrâ Heyeti ile İstanbul Belediye Konservatuarı İcrâ Heyeti şefliğini yürüttü. Muallim İsmail Hakkı Bey'in kurup orkestrasını yönettiği İstanbul Opereti'nde uzun süre çalpara çaldı. 28 Eylül 1953 tarihinde vefat etti ve Merkezefendi Mezarlığı'na defnedildi.

Son devrin önemli müsikîşinasları arasında yer alan Ali Rıza Şengel müsiği birikimi (mahfûzâtı), bestekârlığı ve hocalığı ile tanınmıştır. Müsiği nazariyatı konusunda kendini yetiştirdikten sonra özellikle dinî müsiği üzerinde yoğunlaşmış, bizzat meşkettiği ve zâkirlerden dinlediği pek çok eseri notaya almıştır. Bu vesileyle 21 Kasım 1906 tarihinde yazmaya başladığı "İlâhiyyât" adlı derlemesini iki defterde toplamıştır. Vefatından sonra bacanağı zâkirbaşı Selahattin Güner'e intikal eden, 424

Ali Rıza
Şengel

dinî eserden müteşekkil birinci defter Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı tarafından *Türk Müzikisi Klâsikleri-İlâhîler* adıyla yayımlanmıştır (nşr. Yusuf Ömürlü, I-IV, İstanbul 1979-1982). İkinci defter ise bugün Hüseyin Tolan'ın vârislerinde bulunmaktadır. İyi derecede ud, kanun ve keman çalardı. Evinde ve dersanelerde verdiği derslerde pek çok talebe yetiştirmiştir. Bunlar arasında Arif Sami Tokar ve Hâfız Hüseyin Tolan en önemlileridir.

Kendini bildiğinden beri Türk müzikisi üzerinde çalıştığını söyleyen Şengel tertip ettiği şehnaz-kürdî, tâhir-kürdî ve şehnaz-hâverân makamlarıyla (bazılarına göre şehnaz-hâverân makamını yeniden canlandırmıştır) müsiği nazariyatı sahasındaki bilgisini ortaya koymuştur. Onun dinî ve din dışı formlarda 1000 kadar eser bestelediği söylenir. İlk eseri 1905'te bestelediği, "Her ne dem alsa ele câm-ı sefâyı sâkî" mısraıyla başlayan râhatülervah makamındaki zencir bestesidir. Öztuna peşrev, saz semâisi, longa, beste, semâi, marş, şarkı, tevşih ve ilâhî formlarında 155 eserin listesini vermektedir (*BTMA*, II, 349-351). Ayrıca *Türk Müzikisi Klâsikleri-İlâhîler* adlı eserle Abdülkadir Töre'nin koleksiyonu birleştirilerek yapılan dokuz ciltlik yayımda bestelediği kırk dokuz tevşih ve ilâhinin notası güftesiyle birlikte neşredilmiştir (İstanbul 1979-1996). "Yâ kerîm Allah bize mağfîret kıl" mısraıyla başlayan isfahan; "Ben bilmez idim gizli ayan hep sen imişsin" mısraıyla başlayan acem-aşiran; "Dervişlik baştadır taçta değildir" mısraıyla başlayan nikriz ilâhileriyle, "Dermendim mücrimim dermâna geldin yâ resûl" mısraıyla başlayan rast; "Cânım kurban olsun senin yoluna" mısraıyla başlayan hüseynî tevşihleri dinî eserlerinden bazılarındır. Şengel'in hüseynî makamında bestelediği, "Ceddin deden neslin baban" mısraıyla başlayan eski Ordu Marşı da günümüzde mehter repertuarının çok sevilen eserleri arasındadır.